

- № 8073-X [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua>.
8. **Лук'янець Д. М.** Адміністративно-деліктні відносини в Україні: теорія та практика правового регулювання : монографія / Д. М. Лук'янець. – Суми : Університетська книга, 2006. – 367 с.
 9. **Матіос А. В.** Адміністративна відповідальність посадових осіб / А. В. Матіос. – К. : Знання, 2007. – 223 с.
 10. **Миколенко А. И.** Административный процесс и административная ответственность в Украине : учеб. пособие / А. И. Миколенко. – 2-е изд., доп. – Х. : Одиссей, 2006. – 352 с.
 11. **Мсьондз С. О.** Адміністративне право України (у визначеннях та схемах) : навч. посіб. / С. О. Мсьондз. – К. : Атіка, 2008. – 272 с.
 12. **Стеценко С. Г.** Адміністративне право України : навч. посіб. / С. Г. Стеценко. – К. : Атіка, 2008. – 624 с.
 13. **Тимошенко И. В.** Административная ответственность : учеб. пособие / И. В. Тимошенко. – М. : МарТ ; Ростов н/Д : МарТ, 2004. – 288 с.
 14. Указ Президента України «Про заходи щодо впровадження Концепції адміністративної реформи в Україні» від 22.07.1998 р. № 810/98 Системний номер: 810/98 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua>.

Надійшла до редколегії 09.06.2012 р.

УДК 343.11

Л. А. Лєгеца

Київська академія адвокатури України

ТАКТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ДОПИТУ ПІДСУДНИХ У СПРАВАХ ПРО ХАБАРНИЦТВО

Розглянуто деякі тактичні прийоми допиту в суді державним обвинувачем підсудного у справах про хабарництво. Виокремлені тактичні завдання обвинувача під час допиту підсудного в умовах конфліктних або безконфліктних ситуацій.

Ключові слова: прокурор, підтримання державного обвинувачення, допит, тактичний прийом.

Рассмотрены некоторые тактические приемы допроса в суде государственным обвинителем подсудимого в делах о взяточничестве.

© Лєгеца Л. А., 2012

Определены тактические задания обвинителя в условиях допроса подсудимого в условиях конфликтных или бесконфликтных ситуаций.

Ключевые слова: прокурор, поддержание государственного обвинения, допрос, тактический прием.

The author of the article some tactical receptions of interrogation are considered in a court by a state accuser defendant in businesses about a bribery. The tactical tasks of accuser are certain in the conditions of interrogation defendant in a conflict and solved by mutual agreement situation.

Key words: public prosecution, maintenance of state prosecution, interrogation, tactical reception.

Серед різних способів перевірки та дослідження доказів у суді основне місце має допит, за допомогою якого по кожній справі одержується найбільша кількість інформації про обставини, що підлягають доказуванню. Тактика державного обвинувача визначається специфікою умов проведення судового допиту. Якщо на стадії досудового слідства коло учасників допиту, як правило, обмежене слідчим, обвинуваченим (підозрюваним) і захисником, то в судовому засіданні, крім прокурора, питання підсудному ставлять: суд, захисники, потерпілі, цивільний позивач, цивільний відповідач та їхні представники. Крім того, при допиті в судовому засіданні державний обвинувач відчуває більшу протидію з боку захисту, ніж на досудовому слідстві.

Вважаємо, що при проведенні допиту під час психологічного впливу на допитуваного важливо враховувати його психологічний стан. Кожна людина має певні індивідуальні психологічні особливості, властиві лише їй одній, що й треба враховувати державному обвинувачу під час допиту. Як слушно наголошує М. О. Лушечкіна, у тактиці допиту державним обвинувачем мають бути враховані такі психічні стани, як зацікавленість або байдужість, зосередженість або неувважність, розумова напруга, сумнів, занепокоєння, тривога, страх, фрустрація, стрес, нерішучість, боротьба мотивів та ін. [7].

Досліджуючи тему і маючи фах психолога, автор цієї статті провів психологічне тестування 30 підсудних (тестування проводилося за тестом Г. Айзенка), що дозволило отримати інформацію про такі психологічні характеристики обвинувачених, які притягувалися до відповідальності за вчинення злочинів корисливої спрямованості (хабарництво): рівень екстраверсії – інтроверсії (ступінь товарищескості або відлюдненість при контактах із зовнішнім світом) і рівень

нейротизму (імпульсивність, тривожність та дратівливість). До обвинувачених застосовувався метод «ввімкненого спостереження», тобто в процесі дослідження теми автор статті безпосередньо проводила допити і була присутня при допитах, фіксує тактику допиту, психологічні процеси й стани, а також темперамент допитуваного. Наприклад, якщо при з'ясуванні якогось питання спостерігалися розгубленість, вираз тривоги, почервоніння шкіри обличчя та посилене потовиділення, то прокурору було б доцільно більш докладно зупинитися саме на цьому питанні, конкретизувати одержану інформацію. Між тим слід погодитися з професором В. О. Коноваловою, яка вказує на необхідність комплексного розгляду вербальних і невербальних ознак, оскільки вирвані з контексту невербальні ознаки – почервоніння, збліднення, тремтіння голосу, мимовільні реакції кінцівками – можуть означати зовсім інше і таким чином ввести слідчого в оману (наприклад, почервоніння обличчя може бути симптомом червоного вовчака, карциноїдного синдрому або деяких хвороб крові, а також симптомом розацеї – хронічного шкірного захворювання, що проявляється у вигляді почервоніння на обличчі) [5, с. 32].

Розглянувши системи тактичних прийомів, що рекомендуються до застосування під час допиту, можна зазначити, що всі вони мають певне значення, але перевагу треба віддати системам, запропонованим В. О. Коноваловою [6] та В. Є. Богинським [1]. З урахуванням цього, виходячи з конфліктності або безконфліктності ситуації, пропонуємо систему прийомів психологічного впливу при допиті підсудних у справах про хабарництво, які дозволять прокурору – державному обвинувачу встановлювати психологічний контакт із допитуваним.

У *безконфліктній ситуації* основним тактичним завданням прокурора є збереження безконфліктності. У літературі висловлено думку про те, що зазвичай допит набуває безконфліктного характеру, якщо обвинувачений визнає себе винним [4, с. 72]. Вважаємо, що доцільно також виділити *умовно-безконфліктні ситуації*, до яких слід віднести випадки, коли хабароодержувач визнає себе винним в отриманні не всіх інкримінованих йому хабарів, а лише їх частини; коли хабароодержувач не заперечує факту зустрічі з хабародавцем, але відмовляється від отримання хабара; коли хабароодержувач визнає факт шахрайства і заперечує факт хабарництва; коли хабарник невпевнено відмовляється від дачі показань. До цієї ситуації слід також віднести і випадки *уявної безконфлікт-*

ності (самообмови). У цих випадках державному обвинувачу доцільно застосовувати комплексні тактичні прийоми – від «безконфліктних» до тактичних прийомів, що застосовуються в конфліктних ситуаціях. Розглянемо деякі з тактичних прийомів, які застосовуються державним обвинувачем в безконфліктних ситуаціях у справах про хабарництво.

Найбільш доцільним у безконфліктній ситуації є психологічний прийом «вільної розповіді». При використанні цього прийому допитуваному надається можливість в оповідній формі детально, без обмежень часу і деталізуючих запитань, викласти всю послідовність подій: від кого надійшла пропозиція про хабар і за які дії або за вчинення яких дій він отриманий; коли, де, ким і яким способом хабар був переданий; чи не брала участь в організації знайомства хабароодержувача і хабародавця третя особа і т. ін.

Підсудному рекомендується ставити короткі і зрозумілі запитання і в разі необхідності допомагати останньому у визначенні послідовності розповіді. Корисним прийомом перевірки правдивості показань хабародавця, що визнає свою вину, є його детальний допит про місце передачі хабара і зустрічі з хабароодержувачем, розташування окремих предметів, їх особливості. Можна запропонувати допитуваному накреслити план приміщення або місцевості і порівняти його з планом огляду місця події, описаному на досудовому слідстві.

Хабароодержувача нерідко доводиться допитувати з приводу отримання ним кількох хабарів. Як правило, в отриманні одних хабарів хабароодержувач може визнавати себе винним, а в отриманні інших – ні. У цьому випадку ми вважаємо правильним спочатку допитати підсудного про всі обставини отримання ним хабарів, які він визнає, і тільки потім запропонувати йому дати пояснення щодо хабарів, отримання яких він заперечує. При цьому під час допиту осіб із холеричним темпераментом і сангвініків ефективним буде такий тактичний прийом емоційного впливу на підсудного, як пред'явлення «головного» доказу та форсований темп допиту, а флегматикам і меланхолікам – пред'явлення доказів за «наростаючою силою», демонстрація протиріч у показаннях, які він дав на досудовому і під час судового слідства, переконання в неправильності зайнятої позиції.

Досить непрості ситуації складаються у випадках, коли хабароодержувач не заперечує факту зустрічі з хабародавцем, але заперечує отримання будь-яких цінностей або предметів. У таких ситуа-

ціях необхідно довести факт не тільки контакту названих осіб, але й отримання хабара. Для цього в ході допиту рекомендується використовувати прийоми деталізації показань. Оптимальним варіантом розв'язання ситуації, що розглядається, є пред'явлення предмета хабара, його частини, упаковки, оголошення показань свідків, які бачили даний предмет у підсудного, або слідів експлуатації, зберігання і володіння ним.

У ситуації, коли особа невпевнено відмовляється від дачі показань, але є дані, що в минулому вона мала певні громадські або професійні заслуги й досягнення, ефективним буде такий прийом психологічного впливу, як використання позитивних якостей даної особи та визнання її заслуг у минулому. Суть цього прийому полягає в тому, що державний обвинувач, який має такі дані (зі свідчень родичів, сусідів, товаришів по роботі, з офіційних характеристик з місця роботи і т. ін.), ставить перед підсудним альтернативу – підтвердити своєю поведінкою заслужену ним позитивну думку про себе або змінити своїм принципам і піти проти них, залишаючись на позиції протистояння правосуддю.

Що ж стосується самообмови, то прокурору слід пам'ятати про те, що визнання вини у вчиненні злочину може бути обумовлене бажанням підсудного уникнути відповідальності за інші, більш тяжкі злочини або за іншими мотивами. Ця мотивація може формуватися під впливом родинних чи дружніх почуттів або досягається погрозами і впливом зацікавлених осіб, від яких допитуваний перебуває в певній залежності.

У *конфліктній ситуації* завданням прокурора є подолання психологічного протистояння підсудного і встановлення з ним психологічного контакту. У складних ситуаціях протидії, коли допитуваний приховує істотні для справи обставини, дає помилкові, дезорієнтуючі показання, допит набуває рис протиборства. У цьому зв'язку видається цілком обґрунтованою рекомендація Л. М. Карнеєвої і О. Н. Васильєва «попереджати брехню, а не викривати її, оскільки висловлена брехня створює додаткові перешкоди, тому що допитуваний має зробити нові зусилля для відмови від уже даних помилкових показань» [3, с. 85].

У *конфліктній ситуації* можливі два варіанти поведінки допитуваної особи: або вона взагалі відмовляється давати свідчення, або дає неправдиві показання. Досить цікавою є практика застосування державним обвинувачем під час судового слідства деяких тактичних прийомів у справах про хабарництво.

Наприклад, характерним тактичним прийомом допиту в конфліктній ситуації у справах про хабарництво є використання ефекту раптовості. Суть прийому полягає в несподіваності (для допитуваного) появи фактів та обставин, які доказують неправдивість його свідчень, оскільки раптово подана інформація може мати переконливий вплив на розумову, раціональну сферу особистості, схиляючи допитуваного до усвідомленої необхідності давати правдиві показання. Так, обвинувачені в даванні та одержанні хабара К. і В. заперечували факт знайомства один з одним як на досудовому слідстві, так і в суді. У ході допиту В. і К. прокурор з'ясував, що вони є постійними відвідувачами приватної лазні. Прокурор заявив клопотання про допит у судовому засіданні працівників лазні. Під час їх допиту було встановлено, що обидва підсудних відвідували лазню разом і часто розмовляли в окремому кабінеті. Після цього К. і В. зізналися в злочині.

У деяких випадках активної протидії під час судового слідства державним обвинувачем може бути використаний стан емоційної напруженості підсудного. Цей прийом засновано на тому, що в стані емоційної напруженості в особи суттєво знижується здатність повною мірою здійснювати свідомий контроль за змістом своїх показань та поведінкою. На перший погляд здається обґрунтованим заперечення Б. М. Звонкова стосовно того, що прийом психологічного впливу, такий як використання та підтримання стану напруженості (стресу) при допиті, розрахований на дезорганізацію як психічної діяльності людини, так і її психічної стабільності [2, с. 56–59]. Але в даному випадку слід наголосити, що особа вже знаходиться в стані стресу ще до застосування цього тактичного прийому – спочатку від обстановки, в яку вона потрапила, а потім, вже від самого процесу допиту і, нарешті, від застосування самого прийому і психологічного впливу, який є його результатом.

Послідовність пред'явлення доказів, як тактичний прийом, використовується в тому випадку, коли державній обвинувач має декілька доказів, що спростовують показання підсудного. Наприклад, у справі про обвинуваченню С. за ч. 3 ст. 368 КК України в розпорядженні прокурора були: витяг з особового рахунку допитуваного хабароодержувача в Ощадбанку, свідчення хабародавця й інші докази його вини. Ураховуючи те, що ефективність використання прийому збільшується при побудові пред'явлення доказів у міру зростання їх впливу на допитуваного, наявні докази були подані прокурором у такій послідовності: спочатку пред'являлися свідчен-

ня хабародавця, потім свідчення співучасника (якщо такий був) і на завершення – витяги з особових рахунків допитуваного хабароодержувача в Ощадбанку, у комерційному банку та інші дані, що свідчили про отримання ним предмета хабара.

Прийом пред'явлення контрдоказів передбачає спростування кожного неправдивого свідчення конкретним доказом, який заперечує це свідчення. До подібних доказів належать: показання свідків про зустріч хабародавця і хабароодержувача в певний час у конкретному місці, про появу у хабароодержувача цінностей після названої зустрічі, про суттєві матеріальні витрати хабароодержувача після контакту з хабародавцем, про співвіднесення обстановки, яку описує хабародавець, з реально існуючою на місці злочину, про дачу хабароодержувачем розпорядження про виконання на користь хабародавця неправомірних дій тощо. При допиті таких підсудних доцільною є максимальна деталізація їх відповідей за всіма обставинами вчинення злочину. Це може ускладнити спробу відмовитися надалі ними від своїх показань або змінити їх. З такою ж метою бажано використовувати засоби звукозапису або відеозапису. Так, підсудному П. під час допиту прокурором було пред'явлено роздруківку переговорів абонентів мобільного зв'язку, з якої випливає, що потерпілий Д. неодноразово телефонував йому 23 вересня 2008 р., у день передачі 50 000 грн і 15 тис. дол. США.

Для встановлення психологічного контакту з допитуваним не менш важливим є ввічливе ставлення до нього та до його позиції, небайдужість до його долі, постановка питань у коректній формі і вміння вислухати допитуваного, не перебиваючи його, прояв неупередженості і повага до прав учасників судового процесу, демонстративне схвалення певної поведінки допитуваного. Звичайно, зазначений перелік не є вичерпним і може бути доповнений. Наприклад, державному обвинувачеві слід пам'ятати, що почуття міри завжди необхідне при застосуванні тактичних прийомів не тільки до підсудного, але й до інших учасників судового процесу. Цілком очевидно, що формування нормальних відносин із суддями та адвокатами також є запорукою ефективної участі прокурора в судовому процесі.

Запропоновані тактичні прийоми, які державний обвинувач може застосовувати з урахуванням відповідної ситуації при допиті підсудного під час судового слідства, можуть суттєво підвищити ефективність підтримання державного обвинувачення при розгляді справ про хабарництво.

Бібліографічні посилання

1. **Богинский В. Е.** Система тактических приемов допроса подозреваемого : автореф. дис. ... канд. юрид. наук / В. Е. Богинский. – Х., 1980. – 16 с.
2. **Звонков Б. Н.** Этические аспекты тактики допроса / Б. Н. Звонков // 50 лет советской прокуратуры и проблемы совершенствования предварительного следствия. – Л., 1972. – С. 56–59.
3. **Карнеева Л. М.** Тактика допроса / Л. М. Карнеева, А. Н. Васильев. – М., 1970. – 112 с.
4. **Коновалова В. Е.** О психологическом воздействии при расследовании преступлений / В. Е. Коновалова // Вопросы судебной психологии. – М., 1971. – С. 70–78.
5. **Коновалова В. Е.** Основы юридической психологии : учебник / В. Е. Коновалова, В. Ю. Шепитько. – 2-е изд. – Х. : Одиссей, 2006. – 352 с.
6. **Коновалова В. О.** Проблеми логіки і психології у слідчій тактиці / В. О. Коновалова. – Х. : Вид-во Харк. ун-ту, 1965. – 140 с.
7. **Лушечкина М. А.** Роль психических состояний обвиняемого в тактике допроса / М. А. Лушечкина // Вестн. Моск. ун-та. Сер. 11, Право. – 1982. – № 3. – С. 75–82.

Надійшла до редколегії 05.05.2012 р.

УДК 342.95

П. В. Макушев

Дніпропетровський гуманітарний університет

ХАРАКТЕРИСТИКА ТА ЗНАЧЕННЯ СПЕЦІАЛЬНИХ ПРИНЦИПІВ ВИКОНАВЧОГО ПРОВАДЖЕННЯ В ДІЯЛЬНОСТІ ДЕРЖАВНОЇ ВИКОНАВЧОЇ СЛУЖБИ УКРАЇНИ

Теоретично обґрунтовано основоположність принципів виконавчого провадження в роботі державної виконавчої служби України. Доведено важливість дії цих принципів при виконанні рішень судів та інших юрисдикційних органів, у тому числі майнового характеру.

Ключові слова: державна виконавча служба, принципи виконавчого провадження, примусове виконання рішень.

Теоретически обоснована основоположность принципов исполнительного производства в работе государственной исполнительной